

Латиш О.М.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ТВОРЧОГО АНАЛОГІЗУВАННЯ В ГРАФІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА

В статті представлено результати дослідження проявів творчого аналогізування в графічній діяльності суб'єкта. Здійснено теоретичний аналіз особливостей творчої діяльності особистості та проаналізовано результати сучасних вітчизняних досліджень проявів стратегії аналогізування на різних вікових рівнях та стосовно різних сфер діяльності. Також представлено і обґрунтовано застосування рівневої моделі творчого аналогізування для оцінки і розвитку стратегіального мислення суб'єкта. Зазначено, що процес аналогізування розглядається як творчий мисленнєвий процес, особливості якого проявляються в процесі розв'язування суб'єктом нових графічних задач. Аналіз експериментальних даних засвідчив, що досліджувані проявляють мисленнєві дії аналогізуванням на всіх чотирьох рівнях, виділених нами. Зокрема показано, що творче аналогізування в графічній діяльності суб'єкта має особливу форму прояву, яка полягає в тому, що процес аналогізування в досліджуваних має різні рівні проявів: найнижчий рівень творчого аналогізування протікає при провідній ролі безпосереднього сприймання і характеризується низьким рівнем прояву оригінальності, гнучкості і деталізації продукту діяльності; більш високим рівнем прояву аналогізування є аналогізування, яке протікає при провідній ролі короточасної пам'яті, що характеризується здебільшого середнім рівнем прояву оригінальності, гнучкості і деталізації; наступним рівнем прояву аналогізування є аналогізування, яке протікає при провідній ролі мнемічних та перцептивних процесів і характеризується проявами середнього рівня оригінальності та високого і середнього рівня прояву гнучкості і деталізації; найвищим рівнем прояву аналогізування буде аналогізування, яке протікає як найбільш творчий розумовий процес, що характеризується створенням продукту діяльності з високим рівнем прояву оригінальності, гнучкості та деталізації.

Ключові слова: аналогізування, рівні творчого аналогізування, наслідування, творчі стратегії, графічна діяльність.

Постановка проблеми. Творча діяльність завжди привертала увагу фахівців і дослідження психологічного аспекту творчості людини мають досить широкий діапазон. Визначення поняття “творча діяльність” має два аспекти розгляду. Згідно першого аспекту творчість визначається як діяльність, спрямована на знаходження об'єктивно нового знання для людства (це стосується винаходів, наукових відкриттів, а також нових досягнень у сфері мистецтва). Згідно другого аспекту, творча діяльність розглядається як знаходження суб'єктивно значущої новизни. І в цьому розумінні будь-яке нове знання, яке здобуває суб'єкт, буде творчим процесом. До проблематики творчої діяльності у психологічній науці застосовується задачний підхід, відповідно якому будь-яка нова діяльність, зокрема, осмислення суб'єктом нового, незрозумілого, розглядається як творча задача (Г.С. Костюк, Г.О. Балл, Ю.І. Машбиць, В.О. Моляко, М.Л. Смільсон, Т.М. Третьак).

Зокрема Г.С. Костюк писав про те, що зрозуміти щось нове – це значить розв'язати будь-яку, хоча б маленьку творчу задачу. Дослідження розвитку творчої діяльності в онтогенезі показують, що творчість, як суб'єктивно значуща нова діяльність, здебільшого протікає як діяльність наслідування, яка згодом формується і розвивається у більш складні форми аналогізування (І.М. Біла, Н.А. Ваганова, Ю.А. Гулько, С.Л. Яланська).

У вітчизняній науці проблематика творчого аналогізування детально розглядається в концепті теорії стратегіальної організації творчої діяльності. Зокрема проведені дослідження засвідчують, що аналогізування є однією із найбільш вживаних, відносно решти творчих стратегій, яка підпорядковує розумові та емоційні процеси в одному векторному напрямку та спрямовує творчих процес на пошук схожого, подібного та близького за певними ознаками. (І.М. Біла, О.В. Губенко, В.В. Кириченко, А.Б. Коваленко,

О.В. Костюченко, С.М. Симоненко, Т.М. Траверсе, Т.М. Третяк, С.Л. Яланська). На специфіку проявів стратегії аналогізування у різних сферах професійної діяльності значну увагу було зосереджено у таких дослідженнях: специфіка проявів аналогізування професійних конструкторів (В.О. Моляко), винахідників (О.В. Губенко), діячів науки (В.Є Виноградова), політичних діячів (Т.М. Траверсе), діячів мистецтва (С.М. Симоненко, Н.І. Череповська), педагогічних працівників (В.М. Чорнобровкін), представників літературної творчості (О.А. Кривопишина) та ін. Проте поза увагою спеціалістів залишилась специфіка творчого аналогізування суб'єктів у побуті та у повсякденному житті. Хоча дослідження саме цього аспекту творчої діяльності дає можливість не лише з'ясувати, наскільки суб'єкт може творчо діяти, стикаючись з різноманітними труднощами повсякдення, а й також оптимізувати його творчий потенціал, зокрема шляхом навчання творчому аналогізуванню. Для цього на нашу думку найбільше підходить графічна діяльність. Вона передбачає створення різноманітних схематичних, контурних зображень, малюнків, схем, які дають можливість наочно представити специфіку знайдених аналогів і графічна діяльність доступна для виконання як дітям, так і дорослим. Сказане вище і обумовило вибір досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Термін «аналогізування» походить від грецьк. *analogia* – відповідність, подібність. В основі аналогізування лежить перенесення певного взірця у власну діяльність. Дослідники сходяться на тому, що у процесі такого перенесення виділяються два аспекти: смисловий і операційно-технічний [12]. Смисловий аспект передбачає функціонування образних і вербальних компонентів мислення, а операційно-технічних – предметних практичних дій. Обидва ці аспекти необхідно враховувати під час досліджень.

Здійснено ряд сучасних досліджень творчого аналогізування в концепті наукової школи В.О. Моляко, де аналогізування розглядається з методологічних позицій, як принцип побудови суб'єктом будь якої власної діяльності (професійної, побутової, комунікативної тощо) [10]. Дослідження стратегіальних тенденцій аналогізування описані в роботах І.М. Білої. Дослідниця, аналізуючи прояви аналогізування дошкільників в процесі конструювання, визначає їх як: створення близьких аналогів (аналогія передбачає порівняння об'єктів одного типу, одного класу);

віддалених (порівняння предметів із різних сфер), досить віддалені (порівняння різних предметів із досить віддалених сфер діяльності), досить віддалені – (порівняння зовсім різних предметів за якимись узагальненими образними ознаками). Загалом дослідження показують, що підбір та використання аналогів в процесі конструктивної діяльності дітей дозволяє їм здійснювати не просто копіювальну репродуктивну діяльність, а діяльність конструктивно-творчу [1].

Дослідження Н.А. Ваганової присвячені проблематиці формування розумової тенденції пошуку аналогів у старших дошкільників, нею також розроблена для дошкільників спеціальна тренінгова система на базі тренінгової системи КАРУС (Моляко В.О.). Дослідниця зазначає, що навчання дітей творчому аналогізуванню передбачає вироблення вмінь зіставляти окремі предмети, структури та функції (ними можуть бути різні об'єкти, нескладні, доступні дітям технічні системи, тексти, малюнки, об'єкти живої і неживої природи). Далі діти вчаться переносити схожу ознаку на новий об'єкт, у нові умови. При цьому аналогії, обрані дітьми, можуть бути повними, частковими, фрагментарними. Адаптований варіант навчання дітей творчому аналогізуванню передбачає і роз'яснення дошкільникам, що таке «пошук аналогів», в тому числі дітям надається загальна схема тренінгу, поточні інструкції та опитувальники. А впровадження навчального тренінгу в навчально-виховний процес закладів дошкільної дитячої освіти дав можливість дітям активно створювати та реалізовувати нові аналоги в різноманітних ігрових та предметно практичних видах діяльності [2].

Дослідження процесів творчого мислення, здійснене Н.І. Череповською, показує, що створення людиною образів-символів в процесі творчості передбачає пошук аналога-репрезентанта і побудову його графічної форми. При чому, як зазначає авторка, мисленнєві дії аналогізування пронизують процес символізації на всіх його етапах [14].

С. М. Симоненко розроблено стратегіально-семантичний підхід до процесів вивчення творчого візуального мислення, в якому візуальні стратегії аналогізування відіграють одну з провідних ролей [9].

Згідно проведеного дослідження А.Б. Коваленко, аналогізування є різновидом процесу розуміння. Зокрема, розуміння по аналогії дозволяє суб'єкту осмислювати нову незнайому інформацію, якої ще немає в системі її досвіду. Згідно

з цим дослідниця виділяє: а) процес розуміння умови поставленої творчої задачі за аналогією, б) процес створення ідеї (задуму) розв'язку за аналогією, в) можливі трансформації розв'язку обумовлюються змінами аналога, відбувається конкретизація характерологічних рис шляхом узагальненості та абстрактності, г) та в решті-решт формується кінцевий розв'язок задачі у формі нового творчого аналога.

Ретельно розроблені методики розвитку здатності дитини до аналогізування належать О.В. Губенку. Він визначає аналогію як подібність предметів і явищ у якостях та властивостях. І саме ця подібність частіше всього використовується у наукових відкриттях. В процесі аналогізування функціонують процеси аналізу, синтезу та абстрагування в рамках конкретного мислення, а не мислення абстрактно-логічного [3].

В дослідженнях, здійснених Ю.А. Гулько показано, що творче аналогізування зароджується в процесах наслідування (як одномоментного, так і відстроченого) і саме наслідувальні дії дітей раннього та дошкільного віку виступають пра-стратегіями творчої діяльності. Адже будь-яке перенесення зразка у свою діяльність відбувається при значних трансформаціях і на перших етапах творчої діяльності саме в них зароджуються компоненти новизни [13].

Проведений аналіз останніх досліджень показав, що графічна діяльність розкриває широкі можливості для дослідження прояву стратегій творчого аналогізування. Графічна діяльність може бути визначена як така, що спрямована на створення схем, малюнків, моделей, які відображають розв'язок суб'єктом якоїсь проблеми, відображають його розуміння якихось подій, причинно-наслідкових послідовностей, знань. І саме при створенні графічних візуальних зображень, на нашу думку, найкраще простежується специфіка аналогізування.

Постановка завдання. Отже, аналізуючи дослідження процесів творчого аналогізування, здійснені за останні роки, ми можемо говорити, що аналогізування – зароджуючись у процесах наслідування, виступатиме як система розумових дій, спрямованих на пошук схожості у різних об'єктах, навіть таких, які лежать у різних смислових полях, відносяться до різних сфер життєдіяльності. Це дозволяє говорити з одного боку, про аналоги – як зразки наслідування, з іншого, залежно від прояву ступеня творчості в цьому процесі виокремити аналоги – близькі, віддалені і дуже віддалені. Ще одним характерологічним

проявом аналогізування є структурні і функціональні ознаки (аналог структури або аналог функції).

Виклад основного матеріалу. Розумова діяльність, спрямована на пошук схожого (пошук аналога) виступає як орієнтація на певні еталони, які напрацьовані в досвіді суб'єкта. Вже первинний аналіз умов нової проблеми (задачі) дозволяє суб'єкту знаходити якісь аспекти, на які він орієнтується, як на провідні. Якщо йдеться про графічну діяльність суб'єкта, то це буде виглядати як підставлення і відтворення якихось моделей, подібних за структурними або функціональними ознаками. В такому випадку можна говорити про прояви *простого рівня аналогізування*. Пошук та підбір аналогу при цьому буде виглядати як процес наслідування. Під час такого аналогізування провідними у розумовій діяльності виступають процеси візуального сприймання або короткочасної пам'яті. Суб'єкт наслідує той аналог, який безпосередньо бачить зараз, або який бачив нещодавно і він зберігається в активній пам'яті.

Більш високий рівень аналогізування передбачає пригадування. При такому аналогізуванні суб'єкту, щоб створити новий графічний продукт (схему, символічний малюнок), потрібно вже пригадати (що вже передбачає якусь долю і розумових дій), який знайомий аналог він може тут використати і які трансформації цей аналог буде мати. Можна сказати, що на цьому рівні процес аналогізування здійснюється, як перцептивно-мнемічний процес і провідними виступають процеси творчого сприймання і процеси пригадування.

Найвищий рівень аналогізування протікає як найбільш творчий процес, коли пошук розв'язку, який здійснює суб'єкт, спрямований на аналіз та порівняння об'єктів, що належать до різних сфер буття. Тоді розумові процеси характеризуються високою оригінальністю та гнучкістю. Сказане вище можна представити у вигляді піраміди.

Орієнтуючись на таку модель функціонування процесів творчого аналогізування на різних рівнях, ми будували своє дослідження.

В експериментальному дослідженні взяли участь 50 слухачів Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації держслужбовців у м. Києві. Зокрема, під час проходження тем, пов'язаних з питаннями творчої діяльності, ми пропонували слухачам ряд творчих графічних задач, спрямованих на пошук і знаходження аналогів. Зокрема ми пропонували ряд простих графічних задач, спрямованих на створення малюнків за заданими елементами. Потім просили досліджуваних пояснити

Рис. 1. Функціонування творчого аналогізування на різних рівнях

смысл зображеного. Стимульні фігури були запозичені із дослідження О.В. Губенка (див. рис. 2).

Ці зображення побудовані таким чином, що виглядають вони, як прості схеми реальних об'єктів (шапка, замок, око, крісло, латинські літери, ніс і брови тощо), але в той же час стимулюють більш складні форми пошуку аналогів.

При оцінюванні рівня аналогізування в своєму дослідженні ми орієнтувались на показники, розроблені Дж. Гілфордом. Це показники оригінальності, гнучкості і деталізації графічного зображення. Ці показники адаптовані до реалій сучасності і успішно використовуються психологами у науковій і практичній діяльності [3, 8, 10, 12, 13].

Представимо результати відповідності застосованих нами показників до рівнів прояву творчого аналогізування (див. таблицю 1).

Отримані нами експериментальні данні показали, що досліджувані проявляють мисленнєві дії аналогізування на всіх виділених нами рівнях. Причому, якщо на початку виконання графічних завдань досліджувані дивувались і неохоче бралися за виконання пропонованих нами завдань, вдаючись до самих примітивних наочних аналогів, то згодом творча діяльність захоплювала їх і вони починали аналогізувати на все більш високих рівнях, вдало використовуючи професійні та побутові знання. Проведене нами експериментальне дослідження довело можливість використання рівневої моделі прояву процесів творчого

аналогізування при оцінці здатності суб'єкта до аналогізування, а також розробці тренінгових програм, спрямованих на вироблення вмінь аналогізувати на високих рівнях творчої стратегіальної діяльності.

Висновки. Творче аналогізування в графічній діяльності суб'єкта має свою специфіку, яка полягає в тому, що процес аналогізування в досліджуваних має різні рівні проявів: найнижчий рівень творчого аналогізування протікає при провідній ролі безпосереднього сприймання і характеризується низьким рівнем прояву оригінальності, гнучкості і деталізації продукту діяльності; більш високим рівнем прояву аналогізування є аналогізування, яке протікає при провідній ролі короточасної пам'яті, що характеризується здебільшого середнім рівнем прояву оригінальності, гнучкості і деталізації; наступним рівнем прояву аналогізування є аналогізування, яке протікає при провідній ролі мнемічних та перцептивних процесів і характеризується проявами середнього рівня оригінальності та високого і середнього рівня прояву гнучкості і деталізації; найвищим рівнем прояву аналогізування буде аналогізування, яке протікає як найбільш творчий розумовий процес, що характеризується створенням продукту діяльності з високим рівнем прояву оригінальності, гнучкості та деталізації.

Подальші перспективи дослідження полягають у виявленні здатності суб'єктів аналогізу-

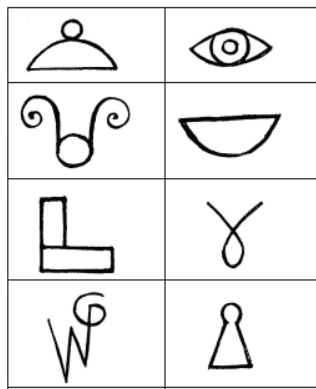

Рис. 2. Стимульні фігури

Таблиця 1

Кількісні прояви рівнів аналогізування в процесі розв’язування графічних задач (у %)

Рівні аналогізування	аналогізування, яке протікає як найбільш творчий розумовий процес	аналогізування що протікає при провідній ролі мнемічних та перцептивних процесів	аналогізування, що протікає при провідній ролі короточасної пам’яті	аналогізування, що протікає при провідній ролі безпосереднього сприймання
оригінальність	високий	середній рівень	високий, середній рівень	середній, низький рівень;
гнучкість	високий	високий і середній рівень	середній рівень	низький рівень;
деталізація	високий	високий і середній рівень	середній рівень	середній, низький рівень
Кількість досліджуваних (у %)	25	32	36	7

вати в умовах ускладнених різним зовнішніми впливами, а також розробці тренінгових програм, спрямованих на розвиток творчого стратегіаль-

ного мислення у представників так званих «не творчих» професій, якими прийнято вважати державних службовців.

Список літератури:

1. Біла І. М. Психологія творчого конструювання в дошкільному віці : монографія. Київ : Веселка, 2011. 431 с.
2. Ваганова Н. А. Проблема формування стратегій пошуку аналогів у старших дошкільників Актуальні проблеми психології творчості Т.12, вип. 24. К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка, 2019, С. 34-42
3. Губенко О. В. Теоретико-методологічні основи дослідження психологічних механізмів творчої діяльності (інтегративний підхід). Київ : Вид-во Атопол, 2019. 400 с.
4. Кириченко В. В. Особистість у сучасному інформаційному суспільстві. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020.
5. Кривопишина О. А. Психологія літературної творчості в юності. Суми : Вид-во Сум ДУ, 2009. 382 с.
6. Міщиха Л. П. Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості: монографія Івано-Франківськ: , 2014. 434с.
7. Мойсеєнко Л. А. Психологія творчого математичного мислення Івано-Франківськ: Факел, 2003. 481 с.
8. Психологічні закономірності творчого сприймання інформаційних індикаторів реальності: монографія / за ред. Моляко В.О. Київ : Педагогічна думка, 2016. 145 с.
9. Симоненко С.М. Психологія візуального мислення : дис... докт. психол. наук : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Південноукраїнський державний університет ім. Мечникова. Одеса, 2005. 462 с.
10. Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко. Київ, Освіта України, 2008. 702 с.

11. Траверсе Т.М. Психологія політичного мислення: системно-стратегіальний підхід : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.11 / ІСПП НАПН України. Київ, 2015. 513 с.
12. Перцептивно-мисленнєві стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. К., 2018. С. 106-123.
13. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія [В.О. Моляко, Ю.А. Гулько, Н.А. Ваганова та ін.]; за ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.
14. Череповська Н.І. Особливості формування символічного образу в художньо-графічній діяльності підлітків : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2005. 224 с.
15. Яланська С.П. Прикладні аспекти психології творчості Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості: колективна монографія [В.Ф. Моргун, Л.В. Герасименко, Р.М. Білоус та ін.] Кременчук: КрНУ імені Михайла Остроградського, 2016. С.129-143.

Latysh O.M. FEATURES OF MANIFESTATIONS OF CREATIVE ANALOGY IN THE SUBJECT'S GRAPHIC ACTIVITIES

The article presents the results of research into the manifestations of creative analogization in the subject's graphic activity. A theoretical analysis of the features of creative activity was carried out and the results of modern domestic research on the manifestations of the strategy of analogization at different age levels and in relation to different spheres of activity were analyzed. The application of the level model of creative analogization for the assessment and development of the subject's strategic thinking is also presented and substantiated. It is noted that the process of analogization is considered as a creative thinking process, the peculiarities of which are manifested in the process of solving graphic problems by the subject. It is shown that creative analogization in the graphic activity of the subject has its own specificity, which consists in the fact that the process of analogization in the studied subjects has different levels of manifestations: the lowest level of creative analogization occurs with the leading role of direct perception and is characterized by a low level of manifestation of originality, flexibility and detail activity product; a higher level of manifestation of analogization is analogization, which occurs with the leading role of short-term memory, characterized mostly by an average level of manifestation of originality, flexibility, and detail; the next level of manifestation of analogization is analogization, which occurs with the leading role of mnemonic and perceptual processes and is characterized by manifestations of a medium level of originality and a high and medium level of manifestation of flexibility and detail; the highest level of manifestation of analogization will be analogization, which proceeds as the most creative mental process, characterized by the creation of a product of activity with a high level of manifestation of originality, flexibility and detail.

Key words: analogization, levels of creative analogization, imitation, creative strategies, graphic activity.